

İNGİLİS DİLİNDƏ MODAL FEİLLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ İFADƏ VASİTƏLƏRİ

Modal feillər ingilis dilində ən vacib qrammatik mövzulardan biridir. İngilis dilindəki modal feillər digər feillərdən müstəqil işlənməməsi və konkret hərəkəti, vəziyyəti bildirməməsi, onun modallığını, yəni danışanın ona münasibətini əks etdirməsi ilə fərqlənir. Modal feilləri öyrənmək çox vacibdir, çünki onlar ingilis dilində çox yayılmışdır və cümləni düzgün başa düşmək üçün olduqca önəmlidir.

Məqalədə ingilis dilində modal feillərdən istifadə edərkən nəzərə alınmalı olan vacib aspektlərdən bəhs edilir. Həmçinin modal feillərin cümlənin mənasına təsiri və modal feillərin özünəməxsus xüsusiyyətləri nümunələr əsasında izah edilir. Məqalədə ingilis dilində modal feillərin əsas xüsusiyyətləri, bu feillərin Azərbaycan dilində ifadə vasitələri barədə məlumat verilmişdir.

Məqsəd: İngilis dilində modal feillərin leksik və qrammatik çalarlarının üzə çıxarılması, tələbələrin ingilis dilinin mənimsənilməsində ortaya çıxan çətinliklərini müəyyənləşdirmək və bu sahədə mövcud problemləri ortadan qaldırmaqdır.

Metodologiya: Məqalədə təsvir, struktur, modelləşdirmə, analiz, induksiya, deduksiya, introspektiv kimi lingvistik tədqiqat metodlarından, həmçinin dilçilik elminin inkişafı prosesində formalaşan standart tədqiqat vasitələrindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticəsi: Məqalədə ingilis dilində modal feillərin əsas və fərdi xüsusiyyətləri, ingilis dilində modal feillərin Azərbaycan dilində ifadə vasitələri barədə məlumat verilmişdir.

Açar sözlər: modal feillər, qrammatik quruluş, ingilis modal feilləri, köməkçi feillər, feilin zamanları

Giriş

Modal feillərin ümumi xarakteristikası onların məna modal, funksiyaya görə köməkçi, formaca qeyri-kafi olması, feil sistemində isə semantik və köməkçi feillər arasında aralıq mövqe tutmasıdır. Azərbaycan və ingilis dillərində modallığı ifadə etməyin əsas yollarından biri subyektlə hərəkət arasındakı əlaqəni, yəni bildirilənin realıqla əlaqəsini ifadə edən modal feillərdir. İngilis dilində modal feillər **köməkçi feillərdir**, çünki onlar tək işləyə bilmirlər, lakin həmişə əsas feil ilə müşayiət olunmalıdırlar. Modal feillərin müəyyən zamanları əvəzedici feillərdən istifadə etməklə düzəlir.

Modal feillərin ümumi xüsusiyyətləri

Modal feillər ingilis dilində ən vacib qrammatik mövzulardan biridir. İngilis dilindəki modal feillər digər feillərdən müstəqil işlənməməsi və konkret hərəkəti, vəziyyəti bildirməməsi, onun modallığını, yəni danışanın ona münasibətini əks etdirməsi ilə fərqlənir. “Modal feillər hərəkəti və ya vəziyyəti deyil, danışanın hərəkətə münasibətini ifadə edən feillərdir: hərəkətin yerinə yetirilməsinin qabiliyyəti, imkanı, ehtimalı, zəruriliyi və ya arzuolunmasıdır.” [3]. Modal feil və əsas feilin məsdəri birlikdə mürəkkəb modal predikatı

(*compound modal predicate*) əmələ gətirir. Modal feillər dəyişmir - onlar üçün sonluqları əvəz etmək lazım deyil. Onlardan sonra bizə **to** hissəciyi lazım deyil, amma mütləq başqa “adi” feilə ehtiyacımız var.

Modal feillərin aşağıdakı xüsusiyyətləri var:

- Onlardan birbaşa feil əsası (**to** olmadan modal + məsdər) (ought istisna olmaqla, birbaşa **to** ilə məsdər) və ya feildən sonra zərf gəlir. Qısa cavablarda feil bazası (**to** olmadan məsdər) nəzərdə tutulur.
- Bir feil qrupunda yalnız bir modal ola bilər (ABŞ-ın cənub ştatlarından başqa).
- Onlar sual və inkar cümlələri yaratmaq üçün istifadə olunur. Onlar do köməkçisi ilə uyğun gəlmir.
- Onlardan bəziləri zaman (indiki və ya keçmiş) işarəsini daşıyır: **can (could)** və **will (would)**.
- Onların nə məsdər, nə **en-** ing forması, nə də **en-s** forması var, ona görə də onlara ənənəvi olaraq “qüsurlu feillər” də deyilir.

Modal feillərin zaman funksiyasının pragmatika baxımından öyrənilməsi də maraqlıdır. Be, do, have köməkçi feillərindən fərqli olaraq, onlar heç vaxt tək işlədilər bilməzlər, ancaq əsas feillə əlaqədə olurlar. “Modalların cəm halında uyğunlaşdırılmasına ehtiyac yoxdur, ona görə də modala bitən “-s” və ya “-es” əlavə etməyə ehtiyac yoxdur. Modallara tez-tez gələcək ehtimalı proqnozlaşdırın, qabiliyyəti təsvir edən, məsləhət verən, sorğu verən və ya icazə istəyən cümlələrdə rast gəlinir” [8, s. 1].

İngilis dilində modal feillər

İngilis dilində modal feillər xüsusi feil qrupuna aiddir. İngilis dilində modal feillərin əsas xüsusiyyəti onların konkret hərəkət və ya vəziyyəti bildirməməsidir. Modal feillərlə ifadə olunan zərurət və imkan həmişə zaman oxunda sərbəst yerləşdirilmir. İngilis dilində modal feillər nisbətən azdır və onların hər birinin öz mənası var.

Modal feillərə aşağıdakılar daxildir:

- Modal feillər: **can, could, should, must, will, would, may, might, shall;**
- Yarım modal feillər: **dare, need, ought to;**
- Modal mənalı feillər (modal feillərin ekvivalentləri): **have to, to be to.**

Modal feillər istənilən sayda və cinsdə eyni formada istifadə olunur. İstisnalar yenə **have to** və **be to** feilləri olacaqdır. **Can, May** və **Must** feilləri ən çox istifadə olunan modal feillərdir. Bu feillər ən ümumi mənaya malikdir və bəzən digər modal feilləri əvəz edə bilər. **Müasir ingilis dilində will** modal feili nadir hallarda istifadə olunur. Gələcək zamanı bildirmək üçün işlənən məşhur feil - **will** də modaldır və müxtəlif situasiyalarda işləyə bilər. **Will** ingilis dilində ən çox istifadə olunan modallardan biridir. Xüsusilə ingilis dilində **will** daha çox gələcəkdə baş verməsi planlaşdırılan hadisələrdən danışarkən istifadə olunur. Bundan əlavə, istək və şərt cümlələrində də rast gəlinir. **Can** və **may** feillərində indiki zamanda, keçmişdə isə **could, might** işlədilir. **Must, ought** və **need** feilləri yalnız indiki zamandadırlar.

İngilis dilində modal feillər bütün şəxslər və saylar üçün eyni formaya malikdir. Sorğu forması köməkçi feillərsiz düzəlir. İnkara forma hissəciksiz əmələ gəlir.

May I use your phone? - Telefonunuzdan istifadə edə bilərəmmi?

İngilis dilindəki modalların Azərbaycan dilində istifadəsi

İngilis və Azərbaycan dilləri təkcə fərqli qrammatik quruluşa deyil, həm də bu dillərin hər birinə xas olan özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir: ingilis dili flektiv dildir, Azərbaycan dili (bütün türk dilləri kimi) isə aqqlütinativ dildir. İngilis modalları

grammatik cəhətdən dilimizdə köməkçi feillər kimi təsnif edilir. Gündəlik həyatla bağlı ifadələrin ötürülməsində ingilis dilində geniş istifadə olunan modallar ingiliscə cümlə quruluşuna uyğun olaraq formalaşır. Məlum olduğu kimi, ingilis dilində cümlələrin qurulması subyekt, predikat və obyekt kimi qaydalardan asılıdır və modalların istifadəsi bu şəkildə ortaya çıxır. İngilis dili öyrənmə prosesini asanlaşdırmaq üçün mümkün qədər vizual materiallardan istifadə etmək və cümlələrin quruluşunu öyrənmək son dərəcə vacibdir. İngilis dilində ən çox seçilən mövzulardan biri olan modal feilləri incələyərək birdən-birə bütün modal feilləri görə bilərsiniz. “Müasir ingilis dilində gələcək zaman formalarında obyektiv gələcək mövcud olmur. Bu səbəbdən o, ingilis dili üçün feilin indiki və keçmiş zamanlarından ibarət zamanlar sistemi təklif edir” [2]. Müvafiq mövzu ilə bağlı tədqiqat aparan A.İ.Smirnitski isə bu fikri inkar edirdi: “İngilis dilində bir çox hallarda gələcək zaman formaları obyektiv zaman bildirir və modal mənə çaları ilə bağlı olmur” [6].

İngilis dilində “bacarmaq” mənasını verən “**Can**” insanın nəyisə etmək qabiliyyətinədən danışarkən istifadə olunur. Digər modal növlərdə olduğu kimi, mövzudan sonra “**Can**” əlavə olunur və feilin nominativ formasından istifadə olunur. İngilis dilində modallar arasında tez-tez istifadə olunan **must** bir şey etmək məcbur olanda geniş şəkildə ifadə edilməlidir. İngilis dilində bir şeyin zərurətini ifadə etmək üçün ətraflı şəkildə bilinməlidir. Azərbaycan dilində *-malı/-məli* mənasını verən **Must** zərurət vəziyyətlərdə istifadə edilir və bəzi hallarda qarşı tərəfin nə istədiyini də ifadə edir. **Must** köməkçi feili nəyinsə lazımlı və ya lazımsız olduğu zaman istifadə olunur. Məsələn:

They must study harder. (Daha çox oxumalıdırlar.)

Should ətrafımızdakı insanlara müsbət məsləhət vermək istədiyimiz demək olar ki, hər vəziyyətdə istifadə olunur. Təsdiq cümlələrində “*olmalıdır*” mənasını verən **Should**, bir şeyin edilməsinə dair tövsiyələri ehtiva edir.

Zamana görə ingilis dilindəki modal feilləri Azərbaycan dilində aşağıdakı kimi istifadə edilə bilər:

İndiki zaman – *I must study.*

Keçmiş zaman – *I had to study*

Gələcək zaman – *I will have to study.*

Have to bir şeyin edilməli olduğunu, zəruri və ya məcburi olduğunu təsvir etmək üçün istifadə olunur. Ümumiyyətlə, **have to** şəxsi olmayan öhdəlikləri təsvir etmək üçün istifadə olunur.

Students have to pass an exam to enter a university.

(Universitetə daxil olmaq üçün tələbələr imtahan verməlidirlər.)

İngilis dilində modal feillər nitqə emosionallıq verir, incə mənə çalarını və danışanın söhbət mövzusunə münasibətini çatdırır, nəticədə ingilis dilində modal feillərin dəyəri böyükdür. İngilis dilindəki modal feillərdən istifadə edərkən hansı modal feilin nə vaxt istifadə olunacağını bilmək vacibdir. “Digər modal feillərdən fərqli olaraq, **shall** feili spesifik xüsusiyyətə malikdir; o heç vaxt sırf modallıq (danışanın icra edilən hərəkətə münasibətini) bildirmir” [1, s. 200].

Modal feillərin şəxs və saylara görə dəyişməməsi modal feillərin işlənməsini xeyli asanlaşdırır. Modal feillər özbaşına işlənmir. Onlarla qoşalaşdıqda həmişə ilkin formada semantik feil olur. İstisna hal kimi **to**-nu göstərə bilərik, **to** üçüncü tək şəxsdə **has to** formasını alır.

She has to read four books. - O, dörd kitab oxumalıdır.

Cümlə gələcəklə bağlı olsa belə, modal feillər həmişə indiki zamanda olur. Yadda saxlamaq lazımdır ki, onlardan bəziləri keçmiş zaman formasını ala bilər, məsələn, **can - could, may - might**. İnkər və sual cümlələrinə gəlincə, modal feillər onlarda köməkçi feil

tələb etmir. Yeganə “have to” istisnadır.

Modal feillərlə təsdiq cümlələrinin necə qurulduğunu nəzərdən keçirək. Onlarda əvvəl subyekt, sonra modal feil, nəhayət ilkin formada semantik feil gəlir. Eyni zamanda, **have to və ought to** istisna olmaqla, feilləri bağlamaq üçün *to* hissəciyi tələb olunmur. Maraqlıdır ki, inkar cümlələrində hər iki modal feilin mənası dəyişir. Kateqorik qadağadan danışmamalı və hər hansı bir hərəkətin yerinə yetirilməsinin istəyə bağlı olması lazım deyil. Sorğu cümləsi qurmaq üçün ilk növbədə modal feili, bundan sonra semantik feili işlətmək lazımdır. Artıq qeyd edildiyi kimi, **have to** singular suallar yaratmaq üçün *do*, *did* və *ya will* köməkçi feili tələb edir. Modal feilin ekvivalentləri **to have to və to be obligated to** ilə eyni mənaya malik olmalıdır. Onlar modal feildən istifadə edilə bilməyəndə istifadə olunur. “İngilis dilində *as must*, *have to*, *have got to*, *can't* və *couldn't* modal feilləri deduksiya və mübahisəni ifadə etmək üçün istifadə olunur. Bu modal feillər danışanın bir şey haqqında nə dərəcədə əmin olduğunu bildirir” [7].

Would – iradə feilinin keçmiş zaman forması mürəkkəb cümlənin birinci cümləsindəki feil keçmiş zamanda, II və III – şəxs tək və cəmdə olduqda tabeli cümlədə işlənir. Tezliklə gələcəyini dedi. *Would* tək və cəm halda modal mənada işlənir. Və bir məqsəd, arzu və ya razılaşmanı təmsil edir.

Modal feilli cümlələrdə aspekt kateqoriyası yalnız onların məsdər tamamlamalarının aspektual xüsusiyyətlərində təqdim olunur. İngilis dilində **may**, **might** və **could** modal feillərindən indiki və gələcək zamanlarda imkanı ifadə etmək üçün istifadə edirik. Amma bəzi hallarda yuxarıdakı modal feilləri “bəlkə” və ya “ehtimal” kimi zərflərlə əvəz edə bilərik. Misal üçün:

They could be there by now. - Onlar indiyə qədər orada ola bilərdilər.

Normalda adi feillər kimi birləşən bu iki feil də modallar kimi birləşir, ancaq sorğu və inkar formalarında işlədilir. Modal feillərin keçmiş formaları yoxdur, ona görə də bu zamanlar üçün əvəzedici formalardan istifadə olunur. Beləliklə, “*can*” üçün “*could*” və “*may*” üçün “*might*” istifadə edilə bilər. İnkar hallarında modal feildən sonra “*not*” gəlir. Qısa forma həmişəki kimi “*n't*” ilə formalaşır.

Modal feillərlə cümlə qurarkən, mütləq üç xüsusiyyətə riayət etmək lazımdır:

1) Onlar dəyişməzdir. Cümlənin zamanı, cümlənin mövzusu, modalları həmişə eyni şəkildə yazılır. Onu indiki zamanda üçüncü şəxsin təkində *s* qəbul edən “normal” feillərlə qarışdırmaq olmaz (məsələn: *She plays*).

2) İkinci xüsusiyyət: onlardan sonra məsdər işlədilir.

3) Üçüncü özəllik: inkar və sual cümlələrində özlərini köməkçi kimi çıxış edirlər. Buna görə də **do** və **be** kimi köməkçilərə ehtiyac yoxdur.

Modal feillərim tərcüməsi

Hər modal fərqli bir fikri və eyni modal kontekstdən asılı olaraq fərqli mənalar ifadə edə bilər. Bu, tez-tez əvvəlcə çəşqınlıq yaradır, lakin mümkün mənalar və kontekst əldə etdikdən sonra kifayət qədər tez həll olunur. “Tərcüməçi modal mənalara və onların çalarlarına məhəl qoymursa, bununla da tərcüməni zəiflədir, onu emosional koloritdən məhrum edir, ən pis halda isə sadəcə mənasını təhrif edir” [5].

İngilis dilində modalları mənimsəmək modallığın eyni feil üçün dəyişə biləcəyini müşahidə etməkdən ibarətdir. “Dildə modalıq çox mühüm rol oynayır. Modalıq danışanın, ifadənin məzmununa və ifadənin özünün reallığa münasibətini əks etdirən qrammatik kateqoriyadır” [4].

Tərcümə prosesində - bir dildə ifadə olunan fikrin başqa bir dil vasitəsi ilə ötürülməsi zamanı tərcüməçi müxtəlif növ çətinliklərlə qarşılaşır. Bu çətinliklərdən biri də ictimai

nitqi ingilis dilindən rus dilinə tərcümə edərkən modal feillərin mənalарının çatdırılması yoludur. Modal feillər qrupuna mənə, işlənmə və qrammatik formalarına görə bir sıra xarakterik xüsusiyyətlərə malik bütün feillər arasında seçilən az sayda feillər daxildir. Bu feillərin heç bir uyğun şifahi qrammatik kateqoriyası (səsin növü, temporal istinadı) yoxdur; onlar ancaq predikatın göstəriciləri olan əhval-ruhiyyə və zaman formalarına malik ola bilirlər. Cümlədəki roluna görə modal feillər köməkçidir.

Onlar hərəkəti deyil, yalnız modal münasibəti ifadə etdikləri üçün heç vaxt cümlənin ayrıca üzvü kimi işlənmirlər. Kütləvi nitqin tərcüməsi həm də müəyyən janr və üslub şərtlərinə riayət etməklə yanaşı, müəllifin yaradıcı şəxsiyyəti ilə bağlı fərdi orijinallığın bərpasını da nəzərdə tutur. Bu orijinallıq müəyyən janr müxtəlifliyinə xas üslub formalarında təzahür edir və tərcümədə tərcümənin aparıldığı dildə eyni janra xas olan uyğun formalarla birləşməni tələb edir. Kütləvi nitqdə modal feillərin tərcüməsi zamanı analitik mərhələyə ehtiyac xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki tərcüməçinin əsas vəzifəsi təkcə deyilənləri deyil, həm də necə deyildiyini çatdırmaqdan ibarətdir.

Nəticə

Modal feillər hərəkətin özünü birbaşa ifadə etmir, passiv formada əsas feilin verdiyi hərəkətin mümkünlüyünü və zəruriliyini ifadə edir. Onlar hərəkətin özünü deyil, ona münasibəti bildirir. Modallığı izah etməyin ən sadə yolu onun müvafiq situasiyaya münasibəti ilə bağlı olduğunu söyləməkdir. Modal köməkçilər (modal köməkçi feillər) cümlənin mənasını dəyişir. Bir şeyin edilə biləcəyini və edilməli olduğunu bildirirlər.

Modal feillər həmişə yalnız məsdərlə birləşərək onunla birləşmələr əmələ gətirir ki, bu da cümlədə mürəkkəb modal predikatdır. Cümlədə modal feillər həmişə məsdər (mükəmməl və qeyri-kamil) ilə birləşərək onunla bir birləşmə əmələ gətirir ki, bu da mürəkkəb modal predikat adlanır. Aydın ki, ənənəvi baxışlar tədqiqat problemi kimi modal feillərin hamısını əhatə etmir. Ona görə də təkcə formal qrammatik, struktur və semantik xüsusiyyətlərinə diqqət yetirməklə yanaşı, modal feillərin işlənmə tezliyini, üslub və funksional xüsusiyyətlərini də nəzərə almaq lazımdır. Modal feillər bizim üçün xüsusi maraq doğurur, çünki onlar danışanın öz ifadəsinin mövzusunə şəxsi münasibətini ifadə etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur, bu, ictimai nitq üçün səciyyəvidir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Allahverdiyeva F. Müasir ingilis dilində sadə cümlələrin invariant modelləri və variativliyi. Elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya. Bakı, 2021.

Rus dilində

2. Есперсен, О. Философия грамматики / О. Есперсен. – М.: Изд-во иностр. Лит., – 1958, – с.301
3. Каушанская В.Л. Грамматика английского языка: пособие для студентов педагогических институтов. - Л., 1963.
4. Косачева, Т.А. Особенности перевода модальных глаголов и фразовых единиц с английского языка на русский / Т.А.Косачева. — Текст : непосредственный // Актуальные проблемы филологии : материалы III Междунар. науч. конф. (г. Казань, май 2018 г.). — Казань: Молодой ученый, 2018. — С. 33-36.
5. Романова С. П., Коралова А.А. Пособие по переводу с английского на русский, Москва, издательство книжный дом «Университет», 2004—171 с.
6. Смирницкий, А.И. Морфология английского языка / А.И.Смирницкий. – М.: Изд. лит. на ин. языках, – 1959. – с. 332–333
7. Oxford Practice Grammar (Advanced), George Yule, Oxford University Press

ISBN 9780194327541 Page:40

8. Wong M. Modal Verbs, Fall 2021. San Jose State University Writing Center. www.sjsu.edu/writingcenter.

Егане Гарашова

ГЛАГОЛЫ АНГЛИЙСКИХ МОДАЛЬНЫХ ГЛАГОЛОВ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Модальные глаголы — одна из самых важных грамматических тем в английском языке. Модальные глаголы в английском языке отличаются от других глаголов тем, что они не употребляются самостоятельно и не указывают на конкретное действие или ситуацию, отражая его модальность, то есть отношение к нему говорящего. Очень важно знать модальные глаголы, потому что они очень распространены в английском языке и очень важны для правильного понимания предложения. В этой статье обсуждаются важные аспекты, которые следует учитывать при использовании модальных глаголов в английском языке. Также на примерах объясняется влияние модальных глаголов на смысл предложения и специфические характеристики модальных глаголов. В статье представлена информация об основных характеристиках модальных глаголов английского языка, средствах выражения модальных глаголов английского языка в азербайджанском языке.

Цель: выявить лексико-грамматические нюансы модальных глаголов в английском языке, выявить трудности, возникающие при овладении учащимися английским языком, и устранить существующие проблемы в этой области.

Методология: В статье использованы такие лингвистические методы исследования, как описание, структура, моделирование, анализ, индукция, дедукция, интроспектива, а также стандартный исследовательский инструментарий, сформированный в процессе развития лингвистической науки.

Результат исследования: В статье представлена информация об основных и индивидуальных характеристиках модальных глаголов английского языка, средствах выражения модальных глаголов английского языка в азербайджанском языке.

Ключевые слова: модальные глаголы, грамматическая конструкция, английские модальные глаголы, вспомогательные глаголы, времена глаголов

Yeganeh Garashova

VERBS OF ENGLISH MODAL VERBS IN AZERBAIJAN LANGUAGE

SUMMARY

Modal verbs are one of the most important grammar topics in English. Modal verbs in English differ from other verbs in that they are not used independently and do not indicate a specific action or situation, reflecting its modality, that is, the speaker's attitude towards it. It is very important to know modal verbs because they are very common in English and are very important to understand the sentence correctly. This article discusses important aspects to consider when using modal verbs in English. Also, the effect of modal verbs on the meaning of the sentence and the specific characteristics of modal verbs are explained on the basis of examples. The article provides information on the main characteristics of modal verbs in English, the means of expression of modal verbs in English in Azerbaijani.

Purpose: To reveal the lexical and grammatical nuances of modal verbs in English, to identify the difficulties that arise in students' mastery of the English language, and to eliminate existing problems in this field.

Methodology: Linguistic research methods such as description, structure, modeling, analysis, induction, deduction, introspective, as well as standard research tools formed in the process of linguistic science development were used in the article.

The result of the research: The article provides information on the main and individual characteristics of modal verbs in English, the means of expression of modal verbs in English in Azerbaijani.

Keywords: *modal verbs, grammatical structure, English modals, auxiliary verbs, verb tenses*